

CUBA

experiències per al diàleg, dades per a la solidaritat

A. Testimoni
E. López Dóriga

B. El neoliberalisme a Amèrica Llatina
Provincials jesuïtes d'A. L.

C. Les preguntes
Cristianisme i Justícia

E. López Dóriga és jesuïta, professor de la Universitat del Pacífic de Lima i investigador en el camp del desenvolupament. Entre els seus llibres sobre aquest tema citem: "Desarrollo Humano. Estudio general y aplicado al Perú" (Lima, 1993), "Cuba 1995" y "Libertad y Desarrollo" (Madrid, 1996).

Es patent la situació de precarietat de Cuba. Cristianisme i Justícia ha organitzat un de les seves habituals taules rodones a la seva seu de Barcelona sobre aquest tema. Per a aquest acte ha aportat tres materials que ara oferim en aquest Quadern.

a) Una “narració de viatge” de lectura amena, descriptiva, amb anècdotes abundants sobre molts aspectes de la vida. El lector no ha de demanar a aquest testimoni de viatge que analitzi a fons tots els problemes; en els casos complexos i polèmics és millor aportar descripcions que judicis i opinions, sense negar que tota narració és també contextualada.

b) Un judici valoratiu de l'economia neoliberal d'Amèrica Llatina i el Carib dirigit als jesuïtes i signat pels seus 18 Superiors Provincials, entre ells el de Cuba. Creiem que el futur de Cuba ha de pensar-se des de la preocupació que expressen quan diuen: “Ens resistim a acceptar que les mesures econòmiques aplicades els últims anys als països llatinoamericans i el Carib, siguin l'única manera possible d'orientar l'economia.”

c) “Les preguntes” (o algunes d'elles) que són davant nostre com un repte i poden provocar el debat.

Tant de bo que aquests tres materials de caràcter tan diferent ajudin a no viure d'eslògans davant d'un dels temes preocupants d'avui dia.

Cristianisme i Justícia

A. TESTIMONI

0. Introducció

Any Nou de 1995, dos quarts de 10 de la nit. Aterro a l'aeroport de l'Havana. Hi arribo sense cap visat; un altre jesuïta ha d'esperar-me amb el permís especial gestionat directament per la Nunciatura. Dues coses em criden de seguida l'atenció: el bullici i l'amabilitat dels cubans. Els espanyols cridem quan parlem. El cubà crida més que l'espanyol. Però tots (segona característica) són amables, molt amables. Des del policia que em revisa el passaport "incomplet" fins al cobrador d'una guagua (autobús) a Cienfuegos (població d'una mica més de 100.000 habitants en una preciosa badia de la costa meridional), que en voler baixar perquè jo no tenia monedes ni ell canvi per al bitllet em va dir: Que vostè no tingui monedes no és motiu per baixar. I no em va cobrar.

Durant aquests dos mesos consagrats al treball pastoral a Cienfuegos (excepte l'última setmana dedicada a l'Havana) vaig participar plenament de la vida cubana. Vaig entrar en innumbrables cases de la ciutat i dels pobles circumdants; vaig visitar esglésies i hospitals; restaurants per a turistes i per a cubans; botigues buides i supermercats en dòlars; vaig caminar per les senderes de Sierra Escambray i per les zones turístiques de l'Havana amb les seves belles naturals i arquitectòniques; vaig visitar Trinidad, població del començament del segle XVI on van estar Bartolomé de las Casas i Alexander von Humboldt, i el viver de saures de Guamá, on vaig tastar la carn de cocodril; em vaig reunir amb camperols i amb professionals; amb sacerdots, religioses i bisbes; vaig assistir a una recepció a la Nunciatura, amb la presència de l'Historiador de la Ciutat, de diversos viceministres i d'altres dirigents del PCC.

En les pàgines següents recullo algunes de les notes que durant la meua estança escrivia cada nit sobre el que havia vist, conversat i viscut. Només es tracta de vivències personals, però de qui ha tingut la llibertat i la possibilitat d'anar on volia, de parlar amb qui volia i de fotografiar el que volia sense cap trava.

1. LA REVOLUCIÓ I ELS ÈXITS ACONSEGUITS

Evocació: El començament de la revolució

8 de gener de 1959. Fidel Castro entra amb els seus homes a l'Havana. És la culminació de la lluita començada a Santiago sis anys abans amb el fracassat assalt al Cuartel Moncada i continuada des de 1956 a Sierra Maestra pels 82 homes de formació universitària, vinguts des de Mèxic en el iot Granma.

L'entrada de Fidel a la Capital és en olor de multituds, que veuen en ell un dirigent jove, dinàmic, preocupat per la pobresa del poble, per l'ostentació de riquesa de les classes acabalades i per la seva dependència econòmica i cultural del veí gegant nord americà.

L'esclavitud havia estat abolida el 1880, però perdurava una rígida estratificació social: la burgesia blanca d'ascendència espanyola, els nous rics a l'estil ianqui i els camperols (la meitat de la població), que continuaven conreant els il·limitats canyars de sucre. El 81% de les

seves cabanes no tenien electricitat; i el 97%, aigua corrent. Entre ells apareixien la tuberculosi, la gastroenteritis i la malària.

Això no obstant, també la revolució presenta símptomes preocupants: són els afusellaments després de judicis sense garantia, celebrats fins i tot en estadis on els “crits” dels assistents supleixen les normes jurídiques. Excessos del moment inicial, excusen els admiradors de Fidel, incloent hi no pocs sacerdots. En poc temps, el nou règim emprèn una sèrie de reformes socials en una línia socialista: reforma agrària, nacionalització, sense compensacions adequades, de les empreses estrangeres (majoritàriament nord americanes), estatització de l'ensenyament, expulsió dels sacerdots estrangers (75% del total), supressió de les festes religioses (el dia de Nadal es declara laborable i es compensa convertint en festiu el 2 de gener), expropiació d'empreses i negocis del país, implantació del Partit Comunista Cubà (PCC) com a únic, repressió de les idees dissidents... Comença l'èxode cap a Miami, el distanciament d'EUA i per reacció i necessitat l'apropament a l'URSS.

L'honor nacional cubà

L'últim paràgraf ha estat ombrívol, gairebé negre, per l'acumulació de trets negatius sense distingir temps ni detallar les moltes coses per arreglar a la Cuba de 1959. Però la revolució va tenir uns èxits indiscutibles, que van mantenir l'aurèola del jove cap que gosava desafiar el gegant ianqui, separat de l'illa carib per poc més de 100 km. Ser cubà comença a sentir se com una cosa digna. Cuba ja no està agenollada davant el colós del nord, tot i que es torna cada vegada més dependent de la Unió Soviètica. A les carreteres encara sovintegen cartells com “Nosaltres tenim llibertat”, “Pàtria o mort”. I a la platja Girón, un dels llocs de desembarcament anticastrista de la badia Cochinos, davant d'un hotel per a turistes, un gran cartell proclama: Platja Girón. Primera derrota de l'imperialisme a Amèrica Llatina. La política anticubana del govern EUA cohesionava els habitants de l'illa entorn de Fidel reconegut ja com a únic i indiscutible dirigent.

L'educació

Educació i salut són els dos camps en què la revolució castrista obtingué millors resultats. El 1961 comença a la part oriental de l'illa (la més endarrerida) una campanya d'alfabetització, que redueix el nombre d'analfabets fins a només un 4% (7% segons altres fonts). L'educació millora a tots els nivells. S'estén massivament. En els primers quinze anys el nombre de mestres passa de 23.000 a 166.000; i el d'alumnes, de 800.000 a 3.250.000. El 1988, el 96% dels nois i noies en edat escolar assisteixen a l'escola primària o secundària.

També millora el nivell educatiu. La cultura del poble sovint em crida l'atenció. A Paraíso, limítrof de Cienfuegos, tinc una reunió amb un grup de camperols. Desitgen que els parli de Jesucrist. Després la conversa es torna informal i d'un tema a l'altre acabo proposant els alguns petits problemes lògics. Es mostren molt interessats. Especialment els intriga (és natural) com plantar deu xops en cinc fileres rectes de quatre arbres cada una: Difícilment podria mantenir amb altres camperols llatinoamericans el nivell en què es desenvolupà la conversa tant en parlar de Jesucrist (malgrat 35 anys d'antireligiositat oficial) com en tocar després altres temes.

També la universitat millora, especialment les carreres tècniques i la medicina. Els millors alumnes de la secundària reben beques per estudiar a la universitat. Comencen a sortir

promocions de metges que canviaran el panorama sanitari del país. Però abans de parlar de la salut, cal fer una menció dels èxits esportius aconseguits pels cubans. Es fomenta l'esport, no solament amb la construcció del magnífic poliesportiu de l'Havana; hi ha escoles secundàries on l'esport és integrat en el pla d'estudis. Per això no és estrany que Cuba, un país petit i pobre en recursos, aconseguixi fins i tot en el joc olímpic un nombre de medalles aparentment desproporcionat. A Atlanta (1996), Espanya va quedar satisfeta amb el nombre de medalles aconseguides; Cuba encara en va aconseguir més.

La salut

És el segon gran èxit de la revolució cubana. Cuba és un dels països amb un nombre més gran de metges per mil habitants. I, en general, de treballadors de la salut, com es designen allà els metges, les infermeres, els que treballen als laboratoris i altre personal sanitari. S'han multiplicat també els policlínics a les ciutats i a molts pobles i llocs petits, on per un temps van els metges titulats recentment. A tots ells l'atenció és gratuïta i abasta tota la població. Els resultats són a la vista. S'han eradicat la malària i la diftèria, i la mortalitat per malalties diarriques agudes (flagell dels països tropicals) ha quedat reduïda a una sisena part. La mortalitat infantil, de 40/1000 al començament va baixar, en quinze anys, a 26/1000 i s'aspira a reduir-la a 10/1000. Amb una esperança de vida de 75,4 anys Cuba ocupava, en començar els 90, el lloc 17è entre els cent principals països, darrere de Finlàndia i abans d'Alemanya.

També ha progressat molt, sobretot a l'Havana, la medicina especialitzada i la investigació biomèdica. Aquesta ciutat, amb una mica més de dos milions d'habitants, compta amb un llarg centenar de centres estatals de salut. A parer de dos metges cubans, A. Espinoza i P. Ovidio, Cuba "disposa per a l'atenció als malalts d'un sistema de salut desenvolupat i assequible a tota la població, que inclou coneixements i tecnologia del Primer Món (i) que s'ha beneficiat de la solidaritat de la comunitat científica internacional".

2. EL SOCIALISME RADICAL

"El zero i l'infinit"

Com en la novel·la d'A. Koestler, l'Estat ho és tot a Cuba, inicialment a partir del 16 d'abril de 1961, quan Fidel, en plena invasió de la badia Cochinos, va proclamar el caràcter socialista de la revolució, i definitivament des de l'"ofensiva revolucionària" de l'any 1968. Així, Cuba va quedar alineada ideològicament, militarment i econòmicament amb la Unió Soviètica i amb el seu socialisme radical. Des d'aleshores l'estatització abastà tots els camps de la vida: agrícola, industrial, comercial, professional, financer, educatiu, polític, editorial, cultural, cinematogràfic, esportiu...

La reforma agrària arrabassa les terres als seus amos (persones o empreses), excepte aquelles que són treballades personalment pels seus amos i que no excedeixen de les 5 cavalleries (unes 60 ha). Però no s'hi pot negociar, atès que l'Estat té sempre opció preferencial de compra, al preu fixat per ell. Passa igual amb les cases, pobres en general, i que ho semblen més després de sis llustres sense el manteniment necessari. Molta gent pot conservar les, però tampoc no pot negociar amb la seva compra i venda. Tot i que l'enginy ho supleix. Unes vegades es permuta de casa amb un altre amo amb el pretext que, per excessivament gran o petita, no respon a les necessitats familiars actuals. I de sotamà s'arriba a un acord entre els amos. Unes altres vegades l'acord es fa per mitjà d'una triangulació a través de Cubase (més

endavant parlaré d'aquesta empresa). Un exemple: X ven la casa (avaluada en 500.000 ptes.) a Cubalse per 400.000 ptes. (preu fixat per Cubalse); Cubalse, per part seva, ven la casa a Z en 500.000 ptes.; i Z a la vegada paga a X de sotamà 100.000 ptes. Així X rep el que volia, Z obté la casa, tot i que a un preu més alt; i Cubalse (l'Estat) s'embutxaca 100.000 ptes. per una intermediació no sol·licitada.

També els serveis professionals passen a dependre de l'Estat (enginyers, advocats...) amb excepció dels metges que, si tenien consultori obert abans de 1959, poden mantenir lo. Actualment, com és natural, els consultoris particulars són un record del passat perquè els metges graduats abans de la revolució ja són molts pocs i carregats d'anys, i perquè les butxaques buides dels cubans no els permet d'acudir hi en comptes d'acollir se al sistema estatal gratuït.

Un últim servei, transcendental per al futur de la nació, passa a dependre íntegrament de l'Estat: l'educació a tots nivells. Escoles i col·legis són expropiats i els professors (molts d'ells religiosos) han d'abandonar los. La reforma educativa constitueix un èxit pel que fa al nivell dels estudis i a la seva difusió per tot el país, però als pares de família se'ls arrabassa totalment el dret a escollir quin tipus d'educació desitgen per als seus fills. De fet, s'imposa un ensenyament de caràcter socialista, marxista i ateu encara que la majoria de la població és catòlica.

Amb els anys se'n capten les conseqüències. En les meves visites domiciliàries a malalts i vells descobria sovint que la filla no estava batejada, tot i que la néta sí que ho estava o s'estava preparant per al baptisme. És que després dels canvis a la Unió Soviètica han començat a canviar algunes coses també a Cuba; i la religió continua discriminada, però oficialment no és vista amb tan mals ulls.

De les classes socials a les diferències socials

Un dels èxits de la revolució va ser atenuar, i en part suprimir, l'anterior estratificació en rígides classes socials. Fins i tot es va obligar a tots els universitaris a participar en la safra sucrera, en part com a braços addicionals, en part perquè experimentessin la duresa de la vida del camperol. Duresa que en alguns llocs s'acostà a la dels camps de treballs forçats nazis o soviètics. Un professional m'explicà que un dia, esgotat pel treball i el sol, va caure desmaiàt. Va despertar en un hospital i el metge que l'atenia li va receptar únicament descans per 48 hores i sobrealimentació a base de llet i fetge. L'intent de simbiosi acadèmic agrícola no va assolir les metes somniades. Els estudis universitaris es vegeren entorpits i encarits. I a la safra, aquells bracers impovisats tallaven la canya malament.

Desaparegueren les classes socials, però van sorgir diferències socials d'origen polític.

El poder sempre va acompanyat de certes prerrogatives i privilegis: des d'automòbils oficials fins a viatges a l'estranger amb tot pagat. La pertinença a la direcció nacional, provincial o local del PCC també origina una diferència social, explicable en part. Tot i que sé d'un professional, membre del PCC, que sovint anava a l'estranger i estalviava tot el que podia de les sucoses dietes que cobrava a fi de tornar al país les divises que aquest tan necessitava. No és un cas únic d'idealisme, encara que tampoc no és el més normal.

A tot arreu hi ha corrupció. Però sigui per compenetració idealista amb la revolució, sigui per

por a la severitat dels càstigs, no és un problema que aflori correntment en la conversa. Ni he sentit a parlar de comissions, suborns o coses semblants davant el policia de trànsit ni davant d'altres autoritats. Més aviat es comenta que l'únic fill legítim de Fidel ja portava (el 1995) dos anys de presó domiciliària per intentar defraudar una suma milionària en la construcció (inacabada) de la central nuclear de Cienfuegos.

La gran majoria de la població ni és enemiga declarada del règim ni hi està activament compromesa. No són membres del PCC i, naturalment, no pertanyen a la seva direcció. A ells no els arriben els beneficis majors o menors dels quals gaudeixen els dirigents, però tots i en tot depenen de l'Estat. Ell els proporciona treball i els paga; ell també els subministra els queviures, la roba i tot el que necessiten per a la llar des de l'electricitat fins a una pastilla de sabó o una caixa de llumins. Com que tot escasseja, tot és racionat i només es pot comprar contra entrega del cupó corresponent de la llibreta de racionament. Així tots els ciutadans reben el mateix tracte, excepte els de l'Havana, que reben més productes i en quantitats més grans. Això assegura la tranquil·litat políticocial en una ciutat amb dos milions d'habitants.

És clar que tot això és més un desig que una realitat. Pel que vaig sentir, era fins a un cert punt una realitat abans de la desaparició de l'URSS (la llibreta de racionament es va implantar el 1961). Llavors pensaven que passaven gana, però disposaven del menjar necessari, sense exquisideses ni abundàncies: avui el problema és la mateixa supervivència. Després en tornaré a parlar.

La religió marca una altra diferència social. Les esglésies catòliques mai no foren clausurades, però moltes es van quedar sense pastors en ser expulsats els estrangers ja al començament de la revolució. I on continuà celebrant se missa, el cubà practicant afrontava una penosa discriminació social, especialment a la feina. El cardenal de l'Havana ho recordà a Cienfuegos el 19 de febrer de 1995:

“Tenia por de no ascendir en l'escala social, de no obtenir certs beneficis, de perdre la feina o la carrera universitària o una bona col.locació laboral. Tenia por que el nen no aconseguís, al final de la primària, una bona escola, que es traumatitzés si era qüestionat en públic sobre la seva fe o la seva assistència a l'església. Por d'entrar a l'església, de batejar un nen, d'esmentar en públic el nom de Déu.”

3. L'ECONOMIA

La ficció del circuit econòmic tancat

Des de 1959 el govern manté la ficció, molt favorable per a ell, de l'antiga paritat entre el pes cubà i el dòlar nord americà. Això no obstant, quan vaig arribar a Cuba el gener de 1995 el dòlar es cotitzava en el mercat negre (l'únic real) entre 35 i 60 pesos. El canvi més freqüent era de 50 pesos per dòlar. Per simplificar prendré aquest canvi com a base i assumiré que un pes cubà equivalia a 2,50 ptes.

Ja he dit que a Cuba l'Estat és l'únic que dóna feina, i com a tal remunera a tots els treballadors (a la pràctica, a tots els cubans) i a tots els cobra pels béns que els dóna i els serveis que els presta. Teòricament, perquè l'Estat ni remunera el treball dels seus empleats (tots els cubans) ni els cobra pels aliments o la roba que els dóna ni pels serveis que els presta. Això ho aclariré una mica més.

Molts serveis són (o eren, perquè alguna cosa ha començat a canviar) totalment de franc: educació, salut, espectacles esportius, trucades urbanes des d'un telèfon públic... Per part seva, el mestre, el metge, l'esportista i l'empleat de l'empresa telefònica cobren de l'Estat un sou "simbòlic" conforme amb la ficció canviària. Així, el sou mensual mínim és de 350 ptes.: un enginyer cobra unes 750 ptes.; un metge especialista s'acosta a les 1.000 ptes. el mes. El sou més alt que vaig saber a Cienfuegos (suposo que a l'Havana n'hi haurà de més alts) era el d'un cirurgià especialista i professor de la universitat: 1.375 ptes.

Com es pot viure amb un sou així? En una economia normal, de cap manera. Recordem que el PIB p. c. dels països africans més pobres ronda per sobre de les 12.500 ptes. anuals. A Cuba el sou mínim es queda en les 4.200 ptes. i només el del cirurgià especialista amb les 16.500 ptes. anuals supera el PIB p. c. dels països més pobres. Amb un agreujant: les 12.500 ptes. africanes són per individu mentre que les 16.500 ptes. cubanes són per família. Tanmateix, no hem de confondre aquests sous ficticis amb la riquesa cubana: el PNB p. c. nominal de Cuba a l'època de la desaparició del socialisme soviètic era de 250.000 ptes.; i el real de 312.500 ptes. (A Espanya per les mateixes dates: 1.166.250 i 1.031.250 ptes., respectivament).

Però l'economia cubana no és normal. He parlat de sous "simbòlics". També els preus són "simbòlics". A "Dionisio San Román", la principal llibreria de Cienfuegos, compro tres llibres d'unes 200 pàgines cada un, bon paper i enquadernació acceptable (en tela, un d'ells). Preu de tots tres junts: 14 ptes. Vaig a tallar-me els cabells a una perruqueria gran i neta. La Milagros m'atén molt amablement. Preu del servei: 2 ptes. Em vaig recordar de les 600 ptes. de Lima i de les 1.000 de Barcelona pel mateix servei.

La meua sorpresa va arribar al límit el dia que amb altres jesuïtes de la comunitat vam agafar un vaixell petit per anar des de l'Aduana fins al castell de Jagua, a l'entrada de la badia. Un xic estrets hi cabrien 150 passatgers; durada de la travessia, 40 minuts. El vaixell no anava ple, però en la hipòtesi que hi haguéssim anat els 150 passatgers, entre tots hauríem pagat de passatge 75 ptes.!, és a dir, 50 cèntims per persona. A Washington o a Barcelona un bitllet simple d'un autobús urbà val gairebé el doble que tot el vaixell de Cienfuegos.

L'explicació d'aquesta anomalia econòmica cal buscar-la en la ficció canviària, en l'anivellament igualitari de tots els ciutadans i en l'ajuda soviètica.

Cuba, enclavament soviètic en l'hemisferi occidental i exportadora de la seva revolució a d'altres països llatinoamericans (Che Guevara) pateix aïllament i la seva conseqüència, escassetat. Per això hi ha llibreta de racionament des de 1961. No hi ha cap economia de mercat; el preu dels productes no es regeix per l'oferta i la demanda sinó que l'Estat fixa el preu de cada producte.

En un circuit econòmic tancat pot ser arbitrari el valor monetari que el govern fixi a sous i preus. Si posa preus alts haurà d'apujar també els sous; si posa sous baixos, haurà de baixar els preus. Valgui un exemple. Es tracta de vendre barrets de palla. Només hi intervenen tres persones. L'agricultor que conrea la palla (sector primari), el fabricant dels barrets (sector secundari) i el venedor (sector terciari). El govern pot pagar a cada un 250 ptes. o solament 2,50 ptes. i fixar, consegüentment, el preu de cada barret en 1.000 o en 10 ptes. El romanent a favor de l'Estat (per als serveis socials que hagi de prestar) serà llavors de 250 o de 2,50 ptes., però encara que la disponibilitat monetària variï, la disponibilitat real serà sempre del 25% del

valor intrínsec de tot el procés.

La ficció cubana rau a estendre aquest circuit “tancat” a tota l'economia del país, tant és així que a més dels costos ressenyats, cal introduir-hi altres i que no s'obtenen en el país, sinó que cal importar les (petroli, per exemple, per generar l'electricitat que mou la màquina de cosir del barretaire) i el valor monetari de les quals ja no depèn del govern. Pertany a un circuit internacional i el preu del barril de petroli és fixat en 16 dòlars (2.000 ptes.) sense que estigui en mans del govern nacional fixar-lo en 0,16 dòlars (20 ptes.). Resultat: els barrets s'hauran de vendre a 1.000 ptes.; si no és així s'interromprà la producció perquè faran falta diners per adquirir el petroli.

Incentius i productivitat

Simpatitzants (cubans o no) de l'antiimperialisme ianqui de Fidel Castro acostumen a atribuir totes les penúries econòmiques de Cuba a l'embargament nord americà; i suposo que ho faran encara més després de la llei Helms Burton. Certament que amb aquesta política els EUA causen un perjudici seriós a Cuba: dificultat per adquirir petroli en el mercat internacional, per col·locar les seves exportacions, per obtenir crèdits financers especialment d'organismes internacionals, per atreure inversions foranes i, fins i tot, per enviar des de Miami els ajuts familiars. Penso, tanmateix, i molta gent pensa igual, que aquesta no és la causa principal.

La necessitat d'incrementar la quantitat de divises obliga a treure del circuit intern cubà molts productes, amb l'escassetat consegüent a l'illa. A més, les empreses en les economies de planificació central acostumen a arrossegar una productivitat baixa com a conseqüència d'una burocràcia lenta i poc eficient. Això succeeix especialment en un socialisme tan radical com el cubà. Com que no hi ha fonts privades de treball, l'Estat ha de proporcionar-ne a tots. Era descoratjador entrar al matí en una botiga i veure els venedors darrere el taulell sense fer res perquè no tenien res per vendre. Després insistiré en aquest punt.

Quelcom de semblant passa en alguns llocs turístics. L'afluència de visitants al castell de Jagua no justifica de cap manera els catorze empleats estables allà presents. A Cienfuegos hi ha tres hotels per a turistes: el Motel Rancho Luna (canadenc), amb una platja daurada sobre un Carib blau maragda; l'Hotel Pasacaballo davant del castell de Jagua amb una meravellosa vista des de la bocana de la badia, i l'Hotel Jagua (el millor, de tres o quatre estrelles) a Punta Gorda, una petita península de la ciutat mirant cap a l'entrada llunyana de la badia. Al Rancho Luna no em va cridar l'atenció el nombre d'hostes i empleats que hi vaig veure; al Pasacaballo, sobraven empleats per a un hotel poc ocupat; al Jagua hi va haver un dia (el 27 de gener) en què no hi havia ni un sol hoste a l'hotel. Els empleats d'aquests hotels estatals guanyen igual tant si hi ha molts hostes com si n'hi ha pocs. Els venedors de les botigues, tant si venen poc, molt o gens.

Durant la meua estada a Cuba no vaig menjar mai cap taronja. Això no obstant, anant cap a Jagüey Grande vaig veure a la vora de la carretera uns extensos tarongers, amb els arbres carregats de fruita i, a més, moltes taronges per terra. Per què abandonar així les taronges caigudes en un país que passa gana i que no menja fruita en els àpats? Perquè els recollidors no volen fer hores extraordinàries per les quals no rebran cap sobresou. I els pobladors dels voltants no les poden recollir perquè se'ls acusaria de robar l'Estat.

Ni tan sols el camperol amo de les seves terres té (o tenia) cap al·licient per treballar més i

produir més. L'Estat es quedava sempre amb tota la producció i al baix preu que fixava.

De vegades la baixa eficiència té unes arrels totalment polítiques. Un enginyer fa un viatge al Japó per familiaritzar-se amb el maneig d'una central termoelèctrica. Quan torna, és incapaç de posar-la en funcionament. S'havia enviat aquest enginyer no pels seus coneixements tècnics, sinó per la seva adhesió política al règim. Se l'ha de suplir per altres tècnics, menys afins a la ideologia del govern, però més capaços. És evident que tot això comporta retards i encariments.

Finalment, esmento breument les despeses militars a favor de l'URSS durant la guerra freda, i les ocasionades per les aventures africanes d'Angola i Moçambic. Com a aliada menor de l'URSS, Cuba va haver de muntar i mantenir un gran exèrcit, molt per sobre del que les seves necessitats defensives exigien. Però les relacions amb els EUA eren dolentes i a l'URSS en plena guerra freda no hi planyien esforços a l'hora de subvencionar econòmicament el règim cubà per tal de posseir una base militar separada del seu poderós enemic per l'anomenat, encertadament, estret de Florida. La situació militar va fer crisi el 1962 quan Kennedy va descobrir que els soviètics estaven instal·lant coets directament apuntats a les principals ciutats nord-americanes.

No són pocs els qui pensen que l'autopista ampla, recta i sense arbres, que uneix l'Havana amb Santiago (en realitat acaba una mica abans) està pensada també com una pista d'aterratge gairebé indestructible per als bombarders soviètics en el cas de passar de la guerra freda a la guerra real.

4. EL PERÍODE ESPECIAL

Racionament de supervivència

Mentre la Unió Soviètica va apuntalar econòmicament i financera el règim cubà, el circuit "tancat" semblava que funcionava. No era realment un circuit tancat, i els preus, artificials, eren econòmicament inviables, però l'URSS pagava un sobrepreu pel sucre cubà, el qual cobria el dèficit generat per la compra a la mateixa URSS del petroli i d'altres productes a un preu rebaixat.

Però l'esquema es va esfondrar quan es va acabar el suport soviètic. L'Estat va mantenir en 10 ptes. el preu dels barrets i va continuar pagant 2,50 ptes. a cada productor. Però el petroli el va haver de comprar a 16 dòlars (2.000 ptes.) el barril. L'única possibilitat de tancar l'escletxa va ser treure de la circulació nacional un nombre determinat de barrets (entengui's béns diversos: taronges, sucre, cafè...) i vendre'ls a l'exterior a 1.000 ptes cada un. I al cubà se li imposa una llibreta de racionament que li limita encara més el nombre de barrets a 10 ptes. que pot comprar al cap de l'any.

Si de la paràbola passem a la vida real, en quedar-se Cuba sense el majordom soviètic comença l'anomenat període especial. El racionament ja no és una forma de repartir igualitàriament els béns escassos però suficients, i es converteix en la tragèdia que el govern paga uns sous simbòlics a canvi de proporcionar, mitjançant la llibreta de racionament i a uns preus també simbòlics, tot el que el cubà necessita per viure. Ficció tràgica, perquè la quantitat de béns que el govern ha de treure del circuit nacional per cobrir les importacions és tan gran que l'escassetat es converteix en una mancança que amenaça la mateixa

supervivència. Fora de l'Havana, cada cubà rep al mes:

— 2 kg d'arròs,

— 1,2 kg de sucre blanc i igual quantitat de sucre “prieto” (roig),

— 300 gr de fesols negres,

— 200 gr de sal,

— 9 ous (3 cada 10 dies),

— una caixa de llumins, sense marca, per família; dues, si la família consta de 6 persones,

— els fumadors inscrits, 6 paquets de cigarrets i quatre “tabacos” (cigars).

Tot això, sense incloure els tres últims punts costa 12,50 ptes.

Al llarg de l'any acostuma a haver hi alguns extrems. Xixina de soja (succedani de la carn) un cop el mes; 400 gr de carn de pollastre un cop l'any; 100 gr de carn de bou un parell de vegades. El racionament s'estén a tot, pràcticament: roba, sabó, pasta dentifrícia (novament sense marca), una pinta, tot a preus simbòlics, però de molt baixa qualitat i no sempre s'aconsegueix. En una botiga de Cienfuegos veig unes bicicletes cubanes que, tot i que senzilles, no tenen mal aspecte. Preu: unes 300 ptes. Però només els estudiants o els obrers poden aconseguir les (per mitjà d'un cupó) i un cop a la vida. A Santa Clara veig en un aparador l'uniforme d'una estudiant de secundària: brusa, 6 ptes.; faldilla, 12,50 ptes. També racionades, per descomptat.

Amb un racionament així a Cuba hi ha gana. Els aliments de la llibreta es poden estirar fins a quinze dies, però què es pot menjar la segona quinzena del mes? És el problema diari de cada mestressa de casa: com puc donar de menjar avui a la meua família? Un cop acabats els queviures del racionament, s'ha d'acudir al mercat negre, però aquí els preus són molt més elevats: 0,4 kg d'arròs, 15 ptes.; 0,4 kg de fesols negres, 30 ptes.; una pastilla de sabor de tocador, 50 ptes. Aquests preus excedeixen les possibilitats de la majoria.

Per això es veuen cares famèliques, tot i que menys de les que es podria témer. S'augmenten els ingressos familiars amb el treball de l'esposa; si no deixa la llar per treballar fora, ven gots d'aigua (sempre vénen de gust en un clima càlid) a través de la finestra; dedica un espai per guardar bicicletes; en fi, en les grans necessitats malven per mitjà de les “Botigues del Comissionista” objectes de valor d'altres èpoques bones: un abric, un canelobre, una butaca, un gramòfon, una vaixella. Fins aquí no hi ha res a objectar. Mereixen un altre judici les “jineteras” i “jineteros” que, des de la falta de suport soviètic, als carrers de l'Havana s'ofereixen al turista per tot el que vulgui.

Descens en educació i salut

El “període especial” està malmetent els dos grans èxits de la revolució: educació i sanitat. Hi ha els edificis escolars, els mestres, els alumnes i els plans d'estudi. Però els edificis no tenen el manteniment adequat, i els estudiants amb els estómacs buits no assimilen bé el que

escolten. A diversos pares i mares vaig sentir a dir que el descens és suficientment notable per no exigir a cap alumne de repetir curs. Han desaparegut les notes desaprovatòries, que delatarien el deteriorament del sistema educatiu.

En les carreres universitàries ni estudiants ni professors poden estar al dia per falta de llibres i de revistes recents, amb els últims avenços. A les llibreries els preus són baixos, però només es troben llibres ja obsolets i les obres de Lenin i les de José Martí, l'heroi de guerra de la independència, el centenari de la qual s'acomplia aleshores.

També influeix en el descens dels estudiants de medicina l'escassa possibilitat de practicar que tenen els estudiants i metges joves, per falta d'implements i de medicaments en els hospitals. I això ens porta al descens de la salut.

Pocs dies després d'arribar a Cienfuegos em vaig reunir amb un grup de metges. La meua intenció no era parlar de medicina, però van ser ells els qui van treure el tema de la salut. Necessitaven desfogar-se amb algú sobre els greus problemes que afecten l'exemplar, en altre temps, Sistema Nacional de Salut (SNS).

Un dia vaig anar a l'Hospital Clínic de Cienfuegos. És gran, és un bon hospital, però pateix els efectes del "període especial" i se'l veu desatès pel que fa a la neteja, la roba dels llits (l'ha de portar la família del malalt) i al menjar.

Els metges tenen queixes més greus: asèpsia deficient, falten bates esterilitzades per operar, no hi ha talc per posar-se els guants quirúrgics que, a més, s'han de reutilitzar, l'anestèsia és tan escassa que es reserva per a les intervencions d'emergència. Les altres o es difereixen indefinidament o, si el pacient ho aguanta, es practiquen sense anestèsia. Vaig veure una persona a qui, sense cap anestèsia, li havien donat vuit o deu punts de sutura en un tall de la mà.

Les farmàcies tenen en els prestatges pots de ceràmica d'ornament, però sense medicines. Primer problema per als malalts del cor: aconseguir Digoxina. Per això no és estrany que la hi demanin al turista pel carrer (fins i tot amb el risc de patir una sanció, atès que està prohibida tota classe de mendicitat pel carrer) medicaments que casualment tingui ell (el cas de la Digoxina) o que com a estranger pugui adquirir amb els seus dòlars. A cada bisbat, una de les tasques més importants de Càritas diocesana és aconseguir medicaments fora de Cuba i repartir-los a mans plenes a l'illa. I el govern ara ho veu bé i en facilita l'acció.

El dentífric, el sabó de tocadors o de rentar, els detergents són articles de luxe, ja que el racionament poques vegades els proporciona en quantitats suficients. La higiene en pateix, es pacta amb la brutícia i apareixen antigues malalties de la pell i del cuir cabellut (la sarna).

I també de noves, especialment l'epidèmia de neuropatia. El primer brot va aparèixer el 1991 a Pinar del Río (a l'occident de l'illa) i a l'any següent s'havia estès per tot el país. Temporalment coincideix, escriuen els doctors Espinoza i Ovidio, "amb l'agudització sobtada de totes les dificultats econòmiques que confrontava el país, a partir dels canvis a l'Europa de l'Est, la desintegració de l'URSS i l'enduriment del bloqueig nord americà. Aquest període també coincideix amb el moment que el quadre nacional de salut exhibia els seus millors indicadors de tots els temps". "La causa necessària (d'aquesta epidèmia)... a Cuba és el sobtat trauma nutricional (amb poc temps d'adaptació)... que es concreta en una dieta insuficient,

inadequada, incompleta, monòtona i poc variada (consum de carbohidrats relativament alt i escassetat de proteïnes i grasses)". En el conjunt de la població cubana entre 1989 i 1992 el consum de proteïnes va baixar de 76 a 57 gr i el de calories de 2.835 a 2.330 kcal (nivell recomanat en el clima cubà: 70 gr i 2.400 kcal). A Cienfuegos la caiguda va ser més pronunciada, atès que, com ja he dit, l'Havana apuja una mica la mitjana nacional amb el seu racionament més abundant.

Els jesuïtes de Cienfuegos menjàvem habitualment una sopa bastant clara, arròs blanc amb fesols negres (en quantitats limitades) més una mica d'enciam i un tomàquet verd, i de vegades un complement de racionament (mig ou dur o un parell de croquetes de soja) o dels pobles circumveïns on anàvem a celebrar missa (iogurt, una taronja). Malgrat aquest règim alimentari "reforçat" i d'algunes vegades (molt poques) que vaig comprar aliments amb dòlars, en dos mesos vaig perdre 5,5 kg.

5. ESTAMPES DE LA VIDA QUOTIDIANA

Transport

Com arriba el cubà a la seva feina? A peu si la distància no és gaire gran, tot i que entre nosaltres justificaria moltes vegades anar amb metro (si n'hi hagués). A més, la calor, la pluja, la foscor, el cansament o la debilitat pel poc menjar treuen a la caminada el gust de passeig. Molt pocs amb "màquina" pròpia (cotxe); alguns amb motos petites, velles i sorolloses. Bastants amb bicicleta. Sense arribar al nombre d'Amsterdam o Pequín, són moltes les bicicletes que circulen pels carrers cubans. Un altre grup fa servir les "guaguas" (autobusos) del servei públic. Són poques i velles; a les parades es fan cues més o menys llargues. La més llarga (potser 200 m) es forma davant del preciós edifici de l'embaixada espanyola a la magnífica plaça on hi ha l'antic Palau Presidencial, avui Museu de la Revolució. Els ciclistes, amb un peu a terra, esperen que arribi una guagua especialment adaptada per pujar hi amb les bicicletes per poder creuar així (està prohibit fer ho muntat a sobre) pel túnel sota l'entrada de la badia i sortir al castell del Morro.

A la carretera, nombrosos grups esperen la guagua o "toman botella" (fan estop). La gran majoria dels conductors recullen els soferts homes i dones que esperen a la vora de la carretera. La solidaritat és gran. I els "recollits" ho agraeixen sincerament. Un dia un ciclista desconegut s'aturà en veure'm (jo passejava) per agrair-me que jo ho hagués fet amb ell feia un parell de dies quan jo conduïa per la carretera un cotxe que m'havien deixat.

El problema és més greu quan es tracta de viatges. S'ha de reservar seient en els autobusos com a mínim quinze dies abans, i després vigilar des d'unes hores abans perquè un altre no ocupi aquest seient. Del tren (exceptuant-ne un de l'Havana a Santiago) millor oblidar-se'n. Llàstima!, perquè la primera línia espanyola de ferrocarrils va ser la de l'Havana a Bejucal el 1837; onze anys abans que el ferrocarril Barcelona Mataró, primer de la península.

Comerç

Si a Cuba tot està racionat, no és possible "anar a comprar"? Què ofereixen les botigues al marge del racionament i en pesos cubans? ¿Existeixen encara els magatzems El Encanto, on Ramon Areces, el fundador d'El Corte Inglés, va treballar i aprendre quan va emigrar a Cuba al començament dels anys 30? Existeixen, però llastimosament buits. Fem un cop d'ull al

comerç.

Dels llibres i de les farmàcies ja n'he parlat. Una botiga especialitzada ofereix roba per a nens i nadons. Però per aconseguir roba de bolquers la futura mare ha d'inscriure's a la meitat de l'embaràs. I només mitjançant el correponent cupó podrà comprar li després un jersei o unes sabatetes. Les “peleterías” (sabateries) haurien de canviar de nom ja que en els aparadors no hi ha sabates de “pell” (cuir) sinó sabatilles de lona i espart. D'altres coses? Algunes bagatel·les de ceràmica... o de cartó: unes viseres, mal pintades, a 1,25 ptes. En canvi, em va agradar la visita a un terrissaire de Guamá i la seva terrissa senzilla, sòbria i elegant: tasses, gerros, plats...

Altres botigues han optat per no vendre sinó llogar: a l'aparador es veuen, per exemple, martells, cintes mètriques i altres estris, cada un amb el seu rètol: 2,50 ptes. dia, 7,50 ptes dia o el que sigui.

Per descomptat, certes coses no es poden adquirir amb pesos cubans: un rodet fotogràfic, un disc compacte, uns pantalons, excepte potser i a altres preus a les Botigues del Comissionista, on es troben discos de 33 r.p.m. i roba, de vegades en bones condicions. En una d'elles, m'hi vaig comprar per 900 ptes. un jaquetó impermeable i folrat amb pell sintètica, que vaig regalar a un feligrès a qui veia literalment tremolar els dies freds d'hivern (el termòmetre va arribar a baixar fins a 7 graus) assegut al banc mentre jo deia la missa a la parròquia jesuítica de Montserrat. Era barat pel que m'hauria costat a Espanya, però inasequible per a la majoria de cubans.

Restaurants

Deixo per després parlar dels restaurants que cobren en dòlars. Ara em concentraré en els que cobren en pesos i són per als cubans. Els turistes no els freqüenten, només els cubans i després de sol·licitar reserva amb antelació en una oficina central. S'ha de donar el nom i identificar se amb documents en el moment d'entrar al restaurant. Com que jo no podia sol·licitar la reserva, m'invità un amic cubà, tot i que jo pagués el dinar.

Vaig tenir males experiències: a la Laguna del Cura l'única cosa que tenien era arròs blanc (no en vam demanar) i “sopa de res”, que ens van dir que era saborosa i consistent. Semblava aigua bruta i molt salada. La vam haver de deixar. En broma vaig dir als meus dos companys que en realitat ens havien donat el que havíem demanat, només que nosaltres suposàvem que el nom estava en castellà quan en realitat era en català.

Un dia vaig anar amb un metge cubà i un sacerdot asturià resident a Cienfuegos a El Polinesio, un dels dos millors restaurants de la ciutat. Taules sense tovalles, però que no desentonaven amb la decoració oceànica de tot el local. A cada taula hi havia una espelma (com a detall elegant... i també per les apagades de llum) i a cada got un tovalló vermell artísticament col·locat. És clar que, per sorpresa meua, el cambrer, abans de servir nos, va treure els tovallons de roba i ens en va posar uns altres de paper. Eren per fer bonic, però no es podien fer servir per la dificultat d'haver los de rentar (escassetat de detergents!).

El menjar va consistir en tres llimonades, tres cerveses, una mica de pa amb mantega, uns tomàquets verds (ignoro per què sempre eren verds), tres escalopes de “puerco” (porc) amb col, dos “moros i cristianos” (arròs blanc amb fesols negres), un arròs blanc, dos refrescos de

pinya, dos cafès i tres dolços de “frutabomba” (papaia). Preu, incloent hi la propina: 170 ptes. en total. Una insignificança per a mi, però fora de l'abast del cubà normal.

Cultura

Ja he dit que em va sorprendre agradablement l'alt nivell cultural dels cubans. Ara em fixaré en alguns aspectes concrets.

Començaré pel Gran Teatre de l'Havana, situat al límit entre l'Havana Vella i el Centre Havana. Abans de saber què era, l'edifici ja em va cridar l'atenció. En realitat el GTLH abraça el teatre i l'antic Centre Gallec. A la “belle époque” hi cantaren Caruso i altres grans divos de l'òpera. Ara és la seu del Conjunt Nacional d'Òpera i del Ballet Nacional de Cuba (Alicia Alonso). A més del teatre principal de l'estil de l'incendiat Liceu barceloní, amb capacitat per a 2.000 espectadors, hi ha sis sales més, la principal és la sala “García Lorca”. Recorro tots dos edificis, plens de vida: assaig d'una sarsuela al teatre principal, classes de ballet i de cant en diversos llocs, conjunts de música moderna, etc.

Quan viatjo acostumo a visitar els zoològics de les ciutats que visito; per contra, poques vegades vaig a un jardí botànic, tot i que m'agrada la naturalesa i caminar pels boscos. Però em van parlar tant del de Cienfuegos, situat a Pepito Tey, a uns 25 km, que vaig anar a visitar-lo. No em va defraudar. Fundat pel nord americà E. F. Atkins, el 1919 va passar a dependre de la Universitat de Harvard, i des del 1961, de diverses entitats cubanes. Comptava inicialment amb 4 ha; avui, en té 90. Molt ben cuidat, resulta meravellós passejar entre 2.000 espècies de plantes, arbres gegants, muntanyes naturals, 280 espècies de palmes i 23 de bambús.

El cinema cubà sovint és polític. Un dia vaig assistir a la projecció de “L'home de Maisinicú” sobre la destrucció de la guerrilla anticastrista a la Sierra d'Escambray. Per cert, em va cridar l'atenció que la pel·lícula era en anglès, encara que amb els diàlegs dels personatges en espanyol. Però al costat del cinema polític hi ha també pel·lícules artístiques valuoses. Aquests dies acabava de triomfar internacionalment “Fresas y chocolate”.

A Santa Clara (200.000 habitants) vaig entrar per primera vegada a una biblioteca pública: la Biblioteca Provincial. La seva col·lecció bibliogràfica abasta 56.000 títols i 177.000 volums. A Cienfuegos la Biblioteca Provincial és situada al Prado, la principal avinguda de la ciutat, i jo la veia des de la finestra de la meua habitació (aleshores m'hostatjava al bisbat) a menys de 100 m. Eleana, molt amable, me l'ensenya. Utilitzen la DDC (Dewey Decimal Classification), té uns 32.000 títols i 164.000 volums. L'ateisme o antireligiositat oficial es reflecteix en el fet que del 200 (religió) té molt pocs llibres i molts d'ells són pròpiament de ciències ocultes. Té una secció de música, però de poc valor per antiquada: només discos de 33 revolucions. En canvi, em va interessar la secció infantil, en la qual a nens molt petits, però que ja saben llegir, una mestra introdueix i acostuma a la lectura.

Pot cridar l'atenció l'excés de volums sobre títols. La raó és que els cubans no poden comprar llibres; universitaris i escolars supleixen aquesta deficiència acudint a les biblioteques públiques.

La Biblioteca Nacional “José Martí” a l'Havana ocupa un edifici de 16 pisos. Només vaig poder veure (no tenia més temps) la planta baixa: fitxers, enciclopèdies i algunes sales de lectura. No em van saber dir el nombre de volums, però el dipòsit de llibres ocupa del pis 5è

al 16è, i el fitxer per a l'ús dels lectors té 686 calaixos plenes de fitxes. Com a autor em va afalagar trobar en el fitxer dues obres meves: Metodología del pensamiento i El universo de Newton y de Einstein.

Fins aquí tot és positiu. En canvi, la premsa i la televisió són molt pobres . A Cuba només hi ha el diari Granma. En realitat surt de dimarts a dissabte: dos dies amb vuit pàgines i tres amb quatre (dos fulls d'una mida intermèdia entre l'“ABC” i “El País”). La informació internacional, molt escassa; la nacional, poca; del govern i del PCC, abundosa. Preu: 0,50 ptes. S'adquireix per subscripció (al carrer, només a revenedors), però per escassetat de paper en el “període especial” no s'admeten subscripcions.

Tants anys així els ha fet oblidar els bons diaris anteriors a la revolució. En una ciutat petita com Cienfuegos se'n publicaven dos del tipus “La Vanguardia”: “El Comercio” i “La Correspondencia”. Una tarda vaig tafanejar els números corresponents a l'inici de la II Guerra Mundial. Un dia, un número ordinari de l'“ABC” va caure a mans d'un cubà culte, però no universitari. No podia creure que allò fos un simple diari...

Dels dos canals de TV es pot dir el mateix que del “Granma”: són molt pobres en informació, emeten de mitja tarda a mitja nit. La ràdio se salva, en part, pels seus programes de bona música.

6. LA DOLARITZACIÓ DE L'ECONOMIA FAMILIAR

El turisme, primera esclatxa del sistema

Per sobreviure sense el suport de la Unió Soviètica s'havien de buscar més divises. Ni l'agricultura ni la indústria permetien augmentar les exportacions; la solució estava en el turisme. Es fa una crida a capitals estrangers per constituir empreses mixtes que dotin el país de la infraestructura necessària: hotels. Hi acudeixen sobretot canadencs i espanyols.

El 20 de febrer de 1995 s'inaugura a l'Havana l'Hotel Meliá Cohiba, el més luxós de l'illa. Però deu dies abans l'hotel ja havia rebut els 600 primers hostes. Eren els mateixos treballadors que l'havien construït. Simple propaganda? No, ja que un incentiu laboral de les empreses és concedir als obrers destacats una estada de 8 o 10 dies en un dels hotels que cobren en dòlars, però a ells en pesos i als preus simbòlics coneguts.

La duplictat no és solament en hotels. També hi ha restaurants en dòlars per a turistes i en pesos per a cubans. Al castell de Jagua un dinar per a quatre persones a base de suc de pinya, porc o “pargo” (peix) amb enciam i ensalada russa, macedònia i cafè: 4.500 ptes. o més exactament 36\$ EUA atès que s'havia de pagar obligatòriament en dòlars.

La vida dels turistes contrasta amb la dels nacionals. Ja he fet esment de la duplictat de centres sanitaris, hotels i restaurants. Sovint, l'admissió és reservada exclusivament a uns o altres, independentment de la moneda que es tingui.

Molts turistes nacionals i estrangers acudeixen al viver de saures de Guamá a la Ciénaga de Zapata, per fotografiar se amb un caiman petit (de metre i mig) a les mans i per tastar la carn de “sucola”, gustosa però dura. El nacional paga 7,50 ptes. per entrar; l'estranger, 375 ptes. També difereixen els mitjans de transport: autobusos moderns i esplèndids els que vénen de

Varadero, carregats de “dòlars”; camions amb una coberta i uns bancs nus per als que només porten “pesos”.

A Barlovento (l'Havana) hi ha la Marina de Hemingway. Zona residencial turística per a estrangers. A les cases, s'hi pot arribar amb cotxe o en iot, atès que s'alternen els carrers i els canals. Com a Miami o a Empuriabrava.

“Botigues panamericanes. Captació de divises”

Cuba no podia acollir representants diplomàtics estrangers sense proporcionar los la possibilitat d'adquirir tot allò que els cubans no podien: roba d'home i de dona, menjar congelat, llaunes de conserva, material fotogràfic, discos, etc. Així sorgeixen a l'Havana botigues en dòlars reservades exclusivament a ells. Una cosa semblant passa després amb els hotels. Aleshores s'hi permeten botiguetes en dòlars amb les coses que un turista acostuma a comprar: rodets fotogràfics, records de Cuba, vestits de bany, barrets de palla, ulleres de sol... L'accés és vedat als cubans, entre d'altres raons perquè tenir dòlars és un delictes penat amb la presó.

Però en el “període especial” és urgent aconseguir més divises. I la política canvia: es deroga l'obligació de canviar en el banc al canvi oficial fictici d'un per un i es legalitza la tinença de dòlars, tot i que no la seva compra i venda. I es fomenta que els exilats de Miami enviïn ajudes econòmiques als seus familiars. Perquè aquests dòlars es quedin a l'illa, s'obren a tots els qui tinguin dòlars les botigues que només eren per als diplomàtics o turistes. I se'n creen moltes més agrupades en Botigues Panamericanes. Ja en coneixem una: la cadena Cubalse. El govern no amaga la raó de ser d'aquestes botigues al marge del socialisme igualitari. A les “jabas” (bosses de plàstic) apareix el lema que intitula l'apartat.

A Cienfuegos n'hi ha diverses; la més gran “Casa Mimbre”, neta, ordenada, amb aire condicionat. En els prestatges, caramels italians, vins europeus, conserves daneses de porc, nombroses conserves espanyoles sense faltar hi el “cocido” i els “callos” a la madrilenya, roba, sabates, bicicletes, equips de so, televisors, i un llarg etcètera perquè el cubà somniï amb tot allò que normalment és fora del seu abast ja que els preus en dòlars són internacionals.

A “Cubalse” vaig descobrir que a Cuba circulen simultàniament tres i, fins i tot, quatre classes de moneda: pesos, pesos convertibles, dòlars. I per facilitar el canvi fraccionari, unes monedetes (fora del curs legal) encunyades per INTUR (Institut de Turisme). És clar que abans d'abandonar el país cal desprendre's ràpidament dels tres tipus de moneda cubana, perquè fora de l'illa no tenen cap valor.

Aquestes botigues es troben a totes les ciutats i a bastants pobles. “El Nilo” a Cumanayagua (20.000 habitants) ven diàriament per valor de 1.000 dòlars (125.000 ptes.). La més gran de totes es troba a la 5a Avinguda i a l'embaixada exsoviètica a Miramar. És un supermercat gran dels habituals a qualsevol ciutat europea o llatinoamericana. Allà, fins i tot, vaig poder comprar carn de vaca en una bossa hermètica de plàstic i obsequiar els jesuïtes de “Reina” a Centro Havana. Feia mesos que no tastaven la carn de bou.

Un últim detall. Els empleats d'aquestes botigues cobren en pesos els seus sous simbòlics. Com qualsevol cubà. Però estan contents perquè de tant en tant reben de regal uns pantalons o unes sabates...

7. CAP A LA TRANSICIÓ

Descontent popular

La falta de llibertat, les injustícies dels tribunals, les penes de presó freqüents, la persecució de les idees, l'ateisme, la falta d'horitzons futurs i les penúries del “període especial” han motivat que la majoria dels cubans, incloent hi molts dels que van saludar amb alegria la revolució, ara desitgen un canvi: alguns, amb Fidel, d'altres sense ell. Però, simultàniament, tots temen aquest canvi perquè no volen perdre els innegables avenços aconseguits i perquè tenen por que els cubans de l'exili, especialment els de Miami, vulguin (tal com preconitza la llei Helms Burton per als nord americans) tornar a ocupar el que era seu en retornar a la seva pàtria, fet que després de gairebé quaranta anys crearia un caos financer, econòmic i social. I també tenen por que, a més, vulguin ignorar la transformació (no sempre dolenta) que ha sofert la societat cubana i pensin en l'Havana “alegre i confiada” anterior a 1959. Els fa por que ignorin la prescripció històrica: demanar compensacions o reparacions és possible; fer retrocedir la Història, no ho és.

Però la població no se sent pobra solament sinó, a més, discriminada en la seva pròpia terra, i creuen que la situació és insostenible. De boca en boca circulava, quan jo vaig ser hi, aquest acudit polític:

Van morir B. Clinton, F. González i F. Castro i tots tres se'n van anar a l'infern. Després d'un quant temps, tant Clinton com González, preocupats pel que podia estar passant als seus països, van demanar permís a Satanàs per telefonar a Washington i a Madrid, les trucades van durar 10 minuts, i els van posar al corrent de la situació. Satanàs va cobrar a cada u 11.625 ptes. per la trucada. Fidel, més preocupat per la situació cubana sense la seva presència després de 36 anys, també va demanar permís i va telefonar a l'Havana. O bé perquè Fidel fos més xerraire o perquè els problemes fossin més grans, Fidel va parlar durant 55 minuts. Clinton i González pensaven horroritzats què hauria de pagar Fidel, però amb gran sorpresa van sentir que el diable només li demanava 90 ptes. Indignats van reclamar per aquesta diferència en el cobrament, però Satanàs va respondre: Tinguin en compte que les seves trucades van ser de llarga distància, mentre que la de Fidel era local.

Canvis en l'economia

El setembre de 1994 hi va haver un canvi simptomàtic en el règim de producció dels camperols amos de terres. Ja no havien de “vendre” tota la seva producció a l'Estat. Aquest els fixa una quota (3.000 kg de patates, 1.500kg de blat de moro o del que sigui, segons el terreny) que han de vendre a l'Estat als preus simbòlics ja coneguts, però el que excedeixi de la quota és de lliure disposició de l'amo: pot guardar ho, regalar ho, vendre ho pel seu compte o en mercats especials al preu que fixa l'agricultor. A Cartagena vaig preguntar a diversos camperols si era possible obtenir una collita superior a la quota i la resposta afirmativa va ser unànime. Hi va haver qui em digué que treballant dur es podria obtenir fins a quatre vegades més.

Les “Botigues del Comissionista” i algunes d'artesanía constitueixen una altra escletxa en el socialisme monolític. Entre Punta Gorda i el centre de Cienfuegos troten uns cavalls flacs (uns rossins) arrossegant unes carraques que supleixen les deficiències del servei d'autobusos.

El viatge val deu vegades més que en els autobusos, però molts les utilitzen. Doncs bé, es tracta d'un negoci privat a petita escala.

I no oblidem els hotels amb capital estranger en els grans centres de turisme com Varadero i l'Havana; o en centres petits com Cienfuegos i Trinidad.

Sembla que aquests canvis en l'economia cubana s'han introduït per pressió de Raúl Castro, cap de les FAR (Forces Armades Revolucionàries), amb el suport d'altres militars, tot i que pocs anys abans Fidel havia tallat en sec un assaig semblant de mercat lliure rudimentari perquè era intolerable que uns s'enriquessin més que d'altres. Però el 1994 ho va acceptar davant la indefugible necessitat d'augmentar la productivitat per poder sobreviure.

Ja fora de l'illa m'assabento pels diaris que també s'ha obert una portella en les activitats dels professionals "lliures". Temo que la llei Helms Burton hagi endurit la positura socialista i frenat els canvis.

8. L'ESGLÉSIA DAVANT EL CANVI

L'Església emergeix de les catacumbes

Tot i que no és exacte, aquest títol reflecteix la situació de persecució discriminatòria soferta per l'Església. Les esglésies no foren mai clausurades, però es van buidar les unes per falta del sacerdot, expulsat del país; i totes, perquè molts cristians van sucumbir a la por de les conseqüències de la confessió pública de la seva fe. Només Déu coneix el cor dels qui van obrar així. Del que no hi ha dubte és del comportament arriscat i valent dels qui perseveraren.

Actualment alguna cosa ha començat a canviar a Cuba. En la política, el comandament continua concentrat en mans d'un sol home, Fidel, per més que en molts llocs, grans cartells proclamin: El poder popular, aquest sí que és poder. Però ni Fidel ni els qui el rodegen desconeixen els gravíssims problemes pels quals travessa la població, i el govern ha començat a llimar asprors amb l'Església. No és un gir de 180°; són detalls, però significatius.

Acudir a una missa o batejar els fills ja no constitueix un demèrit notable als ulls dels dirigents. Les esglésies s'omplen els diumenges, sense oblidar que per falta de sacerdots el nombre total de misses a cada lloc és baix, per més que el diumenge cada sacerdot celebri habitualment entre tres i cinc misses. Sempre em van cridar l'atenció la veu forta amb què el poble contestava a la missa, el cor ben afinat i de vegades polifònic que es trobava en qualsevol poble i la precisió dels escolanets.

A Buena Vista un nen i una nena ho van fer tan bé que a la nit vaig escriure en una de les meves notes: "Gairebé semblen alemanys". Ariza té una capella molt petita, però disposa d'un orgue electrònic. A Cumanayagua és notable el cor, acompanyat al piano per un metge; i notable també com s'arreglen, en especial les dones, per assistir a missa, sense pantalons texans, i vestides fins i tot amb elegància dintre de les seves possibilitats. I en la concelebració del dia 19 de febrer de 1995, a la catedral de Cienfuegos, presidida per Jaime Ortega, arquebisbe de l'Havana, amb motiu de la seva recent promoció a cardenal, en la professió de fe em va emocionar el rugit dels assistents en contestar "Sí, creemos".

El bisbe de la diòcesi, Emilio Aranguren, va invitar a aquesta concelebració els dirigents del PCC. El que era impensable fa pocs anys, ara va succeir: hi assistiren. El secretari del PCC, no catòlic, en veure que tots s'agenollaven a la consagració, va preguntar perplex què havia de fer. “Quedi's dret” li van respondre.

Ja he dit que el govern dóna suport a la labor de Càritas i facilita una mica el treball dels bisbes. El 22 de febrer de 1995, el Nunci va fer una recepció en honor del nou Cardenal. Hi vaig veure diversos viceministres i altres dirigents del PCC. Es rumorejava que hi assistiria el mateix Fidel, però no va ser així. I era un tema de conversa fer hipòtesis sobre quan Joan Pau II visitaria l'illa, incògnita que va ser aclarida després de la trobada de Fidel amb el Papa, al Vaticà, al final de 1996. Amb una copa de xampany a la mà l'Historiador de la Ciutat va explicar que Fidel en persona havia ordenat la restauració de la torre de l'església jesuítica de (el carrer de) Reina, que s'enfondrava lentament per falta de manteniment. També a Rodas, el PCC es mostrà disposat a col.laborar en la reparació de la teulada i en la pintura de l'església. Encara falta un llarg camí per recórrer, en especial es manté el caràcter ateu de l'ensenyament amb exclusió de qualsevol sacerdot o religiosa en el professorat. Però l'Església, va dir el Cardenal Ortega a Cienfuegos:

“... ha entrat en una nova situació, ... pot catequitzar els nens, ... pot trucar a les portes per anunciar Crist Salvador, ... pot ajudar el qui pateix en el cos o en l'esperit, ... pot reunir els cristians per donar a conèixer la Paraula de Déu, fins i tot en llocs on no hi ha cap església. Una Església que pot celebrar públicament Crist, que pot tenir un cardenal, que pot rebre –per què no?– la visita del papa Joan Pau II.”

La meva mateixa presència a l'illa confirmava que alguna cosa canviava a Cuba.

II Setmana Social Catòlica (1994)

L'Església cubana no es desentén de la realitat circumdant. A. P. Fabra en la seva anàlisi de l'economia cubana enumera els factors, dos d'externs i un d'intern, que han contribuït més a la seva caiguda:

— El colapse del món socialista, que va suposar per a Cuba una disminució en els ingressos d'uns 5.700 milions de dòlars, equivalent gairebé al 30% del seu PIB per aquestes dates. I una disminució i de vegades encara la supressió d'importacions necessàries. La importació de petroli va baixar de 14 a 4 milions de tones.

— L'embargament econòmic financer dels EUA. Agreujat el 1996, hi afegeixo jo, amb la llei Helms Burton contra tercers països que negocien amb Cuba.

El 3 d'octubre de 1992 ja deien els bisbes: “Si el que es pretén per aquesta via és la desestabilització del govern per portar la població civil, pressionada per la fam i les necessitats, a la revolta, l'estratègia de l'embargament es torna, a més, cruel.”

La segona Setmana Social Catòlica s'expressava així: “La naturalesa ideològica i política de les nostres relacions amb el camp socialista i la Unió Soviètica van permetre i van condicionar durant més de trenta anys una economia interna... generosa i paternalista... els magnífics resultats de la qual en la salut pública, educació, ocupació i seguretat social resulten pràcticament insostenibles, ja que depenien d'unes relacions econòmiques i d'un mercat

desaparegut, i no d'un desenvolupament autèntic de l'economia de la nació.”

— En la base comuna dels factors interns es descobreix una excessiva intervenció de l'Estat en la vida i el destí de les persones; una sobreprotecció dels ciutadans que els converteix en persones inútils, dependents, frustrades i infelices; i un monopoli de pràcticament tota l'activitat econòmica del país que, des de 1968, inclou fins i tot les més petites i insignificants empreses.

Risc i possibilitat del canvi

En el context actual l'intent de socialisme marxista cubà no sembla viable i segurament es fa necessària una economia social de mercat en un marc de llibertats econòmiques, sense que això hagi de significar un neoliberalisme tan radical com radical és el socialisme actual. [N. B.: vegeu la carta dels Provincials jesuïtes d'A. L. en el capítol següent]. D. Valdés i L. E. Estrella en la seva ponència “Reconstruir la societat civil: un projecte per a Cuba” assenyalen tres perills: la frustració dels qui creien en el marxisme; la introducció d'elements de l'economia de mercat pot induir el poble a pensar que el sistema capitalista neoliberal és la solució després del fracàs del socialisme; i la dramàtica situació de subdesenvolupament econòmic i el seu consegüent i molt més punyent subdesenvolupament moral.

I proposen quatre principis generals per dissenyar el projecte de reconstrucció:

- La promoció de la persona humana i el respecte dels seus drets.
- El reconeixement i la possibilitat d'exercir les llibertats civils i polítiques.
- La implantació d'una justícia social creixent en la recerca del bé comú.
- El reconeixement del pluralisme socioeconòmic, polític i cultural.

En resum: el reconeixement del dret de consciència, d'associació i de propietat.

Optimisme

Personalment sóc optimista respecte del futur. Cuba és un país subdesenvolupat políticament, financerament, econòmicament, agrícolament i industrialment, però desenvolupat en els aspectes més humans. El veritable desenvolupament d'un país descansa en quatre pilars: suficiència econòmica, realització personal, llibertat social i identitat cultural. Doncs bé, els índexs desagregats de suficiència econòmica i de realització personal al final de la dècada dels 80 (prèvia al colapso soviètic) assenyalaven Cuba aquests llocs entre els 100 països principals: 43è en PNB p. c., 17è en esperança de vida, 15è en consum de calories, 12è en disponibilitat de metges, 31è en alfabetisme, 20è en matrícula primària i secundària, 22è en escolaritat femenina i 42è en força laboral femenina.

Sóc optimista perquè des del moment que vaig sortir de l'aeroport cap a la ciutat, vaig veure que tots els conductors s'aturaven davant els semàfors en vermell, malgrat que la circulació, sempre escassa, ho era una mica més ja avançada la nit. I la mateixa experiència vaig tenir amb el senyal d'Alto situat en els nombrosos passos a nivell dels ferrocarrils sucres, encara que poques vegades circula un tren per aquestes vies perquè els camions i els tractors

carretegen ara la canya de sucre des dels camps fins als “ingenios” o centrals sucreres, com es diu allà. I els ciclistes al Prado de Cienfuegos no se sortien de l'estret camí d'un metre senyalat amb pintura a la pista. Optimista per moltes coses que ja he dit.

Cuba és un país desenvolupat però pobre i empobrit després de la prolongada experiència socialista. Desenvolupat, per exemple, perquè té bons hospitals i bons i nombrosos metges i treballadors de la salut, però que lamentablement ara no disposen de medicaments ni de bates esterilitzades ni d'anestèsia ni de revistes especialitzades per mantenir se al dia. Desenvolupat però a la misèria en aquest moment i que, certament, pot caure en el subdesenvolupament si aquestes penúries del “període especial” es perllonguen durant molt temps.

Però el canvi és possible. Hem de suposar que la majoria de cubans, incloent hi els seus caps, estimen la seva pàtria. El dia que descobreixin que van elegir un model socioeconòmic insostenible en un món obert i deixin anar les energies reprimides del poble, Cuba farà un pas de gegant. El 1945, Alemanya era un país en ruïnes, però no subdesenvolupat. A la RFA es va produir el “miracle alemany”; Déu vulgui que aviat es pugui parlar també d'un “miracle cubà”.

B. EL NEOLIBERALISME A AMÈRICA LLATINA PROVINCIALS LLATINOAMERICANS DE LA COMPANYYÍA DE JESÚS

Estimats companys:

1. Nosaltres, Superiors Provincials de la Companyia de Jesús a Amèrica Llatina i el Carib, seguint la crida de la Congregació General 34 a aprofundir la nostra missió fe justícia, volem compartir amb tots els qui participen de la missió apostòlica de la Companyia de Jesús en el continent i amb totes aquelles persones preocupades i compromeses amb la sort del nostre poble, especialment els més pobres, algunes reflexions sobre l'anomenat neoliberalisme en els nostres països. Ens resistim a acceptar tranquil.lament que les mesures econòmiques aplicades els últims anys a tots els països llatinoamericans i el Carib, siguin l'única manera possible d'orientar l'economia i que l'empobriment de milions de llatinoamericans sigui un cost inevitable d'un futur creixement. Darrere d'aquestes mesures econòmiques hi ha una estratègia política, hi ha el rerefons d'una concepció de la persona humana i una cultura que cal discernir des dels nostres propis models de la societat a la qual aspirem i per la qual treballem, al costat de tants homes i dones moguts per l'esperança de viure i deixar a les futures generacions una societat més justa i humana.

2. Les consideracions presentades no pretenen ser l'anàlisi científica d'un assumpte complex que requereix investigació des de moltes disciplines. Són solament reflexions que trobem pertinents sobre les conseqüències i els criteris del neoliberalisme; i característiques de la societat que desitgem. La nostra preocupació principal, en compartir aquestes reflexions, és d'ordre ètic i religiós. Els comportaments econòmics i polítics a què ens referim reflecteixen en l'àmbit públic els límits i contravalors d'una cultura fundada en una concepció de la persona i la societat humana aliena a l'ideal cristià.

La societat de la qual formem part

3. En el llindar del segle XXI les comunicacions ens uneixen estretament, la tecnologia ens dóna noves possibilitats de coneixement i creativitat, i els mercats penetren tots els espais socials. En contrast amb la dècada passada, l'economia de la majoria dels nostres països ha tornat a créixer.

4. Aquest auge material, que podria obrir esperances per a tots, deixa, no obstant això, a multituds sense possibilitat de participar en la construcció del destí comú, amenaça la identitat cultural i destrueix els recursos naturals. Calculem que a Llatinoamèrica i el Carib, com a mínim, 180 milions de persones viuen en la pobresa i 80 milions sobreviuen en la misèria.

5. Les dinàmiques econòmiques que produeixen aquests efectes perversos tendeixen a transformar-se en ideologies i a absolutitzar certs conceptes: el mercat, per exemple, d'un instrument útil i fins i tot necessari per apujar i millorar l'oferta i reduir els preus, passa a ser el mitjà, el mètode i la finalitat que governa les relacions dels éssers humans.

6. Per aconseguir ho, es generalitzen en el Continent les mesures econòmiques conegudes com a neoliberals.

— Elles posen el creixement econòmic –i no la plenitud de tots els homes i dones en harmonia amb la creació– com a raó de ser de l'economia.

— Restringeixen la intervenció de l'Estat fins a desposseir lo de responsabilitats pels béns mínims que es mereix tot ciutadà pel fet de ser persona.

— Eliminen els programes generals de creació d'oportunitats per a tots i els substitueixen per suports ocasionals a grups focalitzats.

— Privatitzen empreses amb el criteri que, en tots els casos, l'Estat és un mal administrador.

— Obren sense restriccions les fronteres a mercaderies, capitals i fluxos financers i deixen sense la protecció suficient els productors més petits i dèbils.

— Guarden silenci sobre el problema del deute extern el pagament del qual obliga a retallar dràsticament la inversió social.

— Subordinen la complexitat de la hisenda pública a l'ajustament de les variables macroeconòmiques: pressupost fiscal equilibrat, reducció de la inflació i balança de pagaments estable; com si d'això se'n deduís tot el bé comú i no se'n generessin nous problemes per a la població que han de ser atesos simultàniament.

— Insisteixen que aquests ajustaments produiran un creixement que, quan sigui voluminós, elevarà els nivells d'ingrés i resoldrà, per embassament, la situació dels desfavorits.

— Per incentivar la inversió privada, eliminen els obstacles que podrien imposar les legislacions que protegeixen els obrers.

— Alliberen grups poderosos d'impostos i de les obligacions amb el medi ambient, i els protegeixen per accelerar el procés d'industrialització, i així provoquen una concentració encara més gran de la riquesa i el poder econòmic.

— Posen l'activitat política al servei d'aquesta política econòmica, fet amb el qual cauen en la paradoxa de treure totes les traves al lliure exercici del mercat, i al mateix temps els controls polítics i socials, per exemple, a la lliure contractació de mà d'obra, per garantir l'hegemonia del mercat lliure.

7. Hem de reconèixer que aquestes mesures d'ajustament han tingut també aportacions positives. Podem assenyalar la contribució dels mecanismes de mercat per apujar l'oferta de béns de millor qualitat i preus. La reducció de la inflació a tot el continent. Treure als governs tasques que no són de la seva competència per donar los oportunitat de dedicar se, si ho volen, al bé comú. La consciència generalitzada d'austeritat fiscal que utilitza millor els recursos públics. I l'avenç de les relacions comercials entre les nostres nacions.

8. Però aquests elements són lluny de compensar els immensos desequilibris i les perturbacions que causa el neoliberalisme en termes de concentració dels ingressos, la riquesa i la propietat

de la terra; multiplicació de masses urbanes sense treball o que subsisteixen en treballs inestables i poc productius; fallides de milers de petites i mitjanes empreses; destrucció i desplaçament forçós de poblacions indígenes i camperoles; expansió del narcotràfic basat en sectors rurals els productes tradicionals dels quals queden fora de competència; desaparició de la seguretat alimentària; augment de la criminalitat provocada sovint per la fam; desestabilització de les economies nacionals pels fluxos lliures de l'especulació internacional; desajustaments en comunitats locals per projectes d'empreses multinacionals que prescindeixen dels pobladors.

9. En conseqüència, al costat d'un creixement econòmic moderat, augmenta en gairebé tots els nostres països el malestar social que s'expressa en protestes ciutadanes i vagues. En molts llocs torna a agafar força la lluita armada, que res no soluciona. Augmenta el rebuig a l'orientació econòmica general que, lluny de millorar el bé comú, aprofundeix les causes tradicionals del descontentament popular: la desigualtat, la misèria i la corrupció.

La concepció de l'ésser humà

10. Darrere de la racionalitat econòmica que se n'acostuma a dir neoliberal hi ha una concepció de l'ésser humà que delimita la grandesa de l'home i la dona a la capacitat de generar ingressos monetaris. Exacerba l'individualisme i la cursa per guanyar i posseir, i porta fàcilment a atemptar contra la integritat de la creació. En molts casos desferma la cobdícia, la corrupció i la violència. I, en generalitzar-se en els grups socials, destrueix radicalment la comunitat.

11. Així s'imposa un ordre de valors on prima la llibertat individual per accedir al consum de satisfaccions i plaers, que legitima, entre altres coses, la droga i l'erotisme sense restriccions. Una llibertat que rebutja qualsevol interferència de l'Estat en la iniciativa privada, s'oposa als plans socials, desconeix la virtut de la solidaritat i només accepta les lleis del mercat.

12. Pel procés de globalització de l'economia, aquesta manera de comprendre l'home i la dona penetra els nostres països amb continguts simbòlics d'una gran capacitat de seducció. Gràcies al domini sobre els mitjans de comunicació de masses, destrueixen les arrels d'identitat de cultures locals que no tenen poder per comunicar el seu missatge.

13. Normalment els dirigents de les nostres societats, articulats a aquests moviments de globalització i embeguts en l'acceptació indiscriminada de les raons del mercat, viuen com estrangers en els seus propis països. Sense dialogar amb el poble, el consideren un obstacle i un perill per als seus interessos i no com un germà, company o soci.

14. D'una manera més general, aquesta concepció considera normal que neixin i morin en la misèria milions d'homes i dones del continent incapaços de generar ingressos per comprar una qualitat de vida més humana. Per això els governs i les societats no s'escandalitzen davant la fam i la incertesa de les multituds desesperançades i perplexes davant els excessos dels que fan servir, sense pensar en els altres, els recursos de la societat i de la naturalesa.

La societat que volem

15. Gràcies a Déu, hi ha iniciatives de transformació que insinuen l'aparició d'un món nou des de diversos grups culturals, ètnies, generacions, gènere i sectors socials.

16. Animats per aquests esforços volem ajudar a construir una realitat més propera al Regne de justícia, solidaritat i fraternitat de l'Evangeli; on la vida amb dignitat sigui possible per a tots els homes i totes les dones.

17. Una societat on tota persona pugui accedir als béns i serveis que es mereix per haver estat cridada a compartir aquest camí comú cap a Déu. No reclamem la societat del benestar, de les satisfaccions materials il·limitades, sinó una societat justa, on ningú no quedi exclòs del treball i de l'accés a béns fonamentals per a la realització personal com l'educació, la nutrició, la salut, la llar i la seguretat.

18. Volem una societat on tots i totes puguem viure en família i mirar el futur amb il·lusió, compartir la naturalesa i llegar les seves meravelles a les generacions que ens succeiran.

19. Una societat atenta a les tradicions culturals que van donar identitat als pobles indígenes; als pobladors que van arribar d'altres bandes, als afroamericans i mestissos.

20. Una societat sensible als dèbils, als marginats, als qui han sofert els impactes de processos socioeconòmics que no posen l'ésser humà en primer lloc. Una societat democràtica, contruïda participativament, on l'activitat política sigui l'opció dels que volen donar se al servei dels interessos generals que importen a tots.

21. Som conscients que assolir aquest tipus de societat té un preu elevat, pel canvis d'actituds, hàbits i valoracions que exigeix. És un repte a fer nostres aquells elements positius de la modernitat, com el treball, l'organització, l'eficiència, sense els quals no podem construir aquesta societat que somniem. Volem finalment contribuir a la construcció d'una comunitat llatinoamericana entre els nostres pobles.

Tasques

22. Davant nostre tenim una tasca enorme a realitzar en diversos camps:

— Emprendre al costat de molts altres, a partir de les nostres universitats i centres d'estudi, investigació i promoció, un esforç intel·lectual de gran envergadura en ciències socials, teologia i filosofia, per conèixer el neoliberalisme, explicar la seva racionalitat profunda i els seus efectes sobre l'ésser humà i la naturalesa.

— Sospesar en el discerniment les línies d'acció que es desprenen de l'anàlisi i prendre les opcions pertinents.

23. Aquest coneixement i aquestes decisions ens han de portar a:

— Acompanyar el camí de les víctimes, des de les comunitats de solidaritat. Per protegir els drets dels exclosos i emprendre amb ells, en el diàleg amb els sectors que controlen les decisions, la construcció de la més inclusiva o incloent de les societats possibles.

— Enfortir les tradicions culturals i espirituals dels nostres pobles perquè se situïn, des de la pròpia identitat, en l'espai de les relacions globalitzades sense detriment de la seva riquesa simbòlica i del seu esperit comunitari.

— Incorporar en el treball educatiu, que fem amb molts d'altres, l'ordre de valors necessari per formar persones capaces de preservar la primacia de l'ésser humà en el món que compartim.

- I donar als alumnes la preparació requerida per entendre i treballar en la transformació d'aquesta realitat.
- Resistir se particularment a la societat de consum i la seva ideologia de la felicitat basada en la compra sense límit de satisfaccions materials.
- Comunicar per tots els mitjans els resultats de l'anàlisi sobre el neoliberalisme, els valors que han de ser preservats i promoguts i les alternatives possibles.
- Proposar solucions viables en els espais on es prenen les decisions globals i macroeconòmiques.

24. Treballarem per enfortir el valor de la gratuïtat, en un món on tot té un preu; per estimular el sentit de la vida sòbria i la bellesa simple; per afavorir el silenci interior i la recerca espiritual i per envigorir la llibertat responsable que incorpora decididament la pràctica de la solidaritat, des de l'espiritualitat de sant Ignasi de Loiola compromesa en la transformació del cor humà.

25. Per fer creïble el nostre afany, i per demostrar la nostra solidaritat amb els exclosos del continent i evidenciar la nostra distància del consumisme, procurem no solament l'austeritat personal, sinó també que les nostres obres i institucions evitin tot tipus d'ostentació i facin servir mitjans coherents amb la nostra pobresa. En la seva política d'inversions i de consum no hauran de donar suport a empreses que notòriament infringeixin els drets humans i vulnerin l'ecologia. Així volem reafirmar l'opció radical de la fe que ens va portar a respondre la crida de Déu en el seguiment de Jesús en pobresa, per ser més eficaços i lliures en la recerca de la justícia.

26. Buscarem amb molts d'altres una comunitat nacional i llatinoamericana solidària, on la ciència, la tecnologia i els mercats estiguin al servei de totes les persones dels nostres pobles. On el compromís amb els pobres posi en evidència que el treball per a la plenitud de tots els homes i dones, sense exclusions, sigui la nostra contribució, modesta i seriosa, a la major glòria de Déu en la història i en la creació.

Esperem que aquestes reflexions animin els esforços per millorar el nostre servei als Pobles llatinoamericans. Demanem a la Mare de Déu de Guadalupe, patrona d'Amèrica Llatina, que beneixi els nostres pobles i intercedeixi a fi que obtinguem gràcia abundant per realitzar la nostra missió.

Ciutat de Mèxic, 14 de novembre de 1996

Ferdinand Azevedo (Brasil Septentrional); Carlos Cardó (Perú); José Adán Cuadra (Amèrica Central); Banjamín González Buelta (República Dominicana); Juan Díaz Martínez (Xile); Mariano García Díaz (Paraguai); Ignacio García Mata (Argentina); José Adolfo González (Colòmbia); Mario López Barrio (Mèxic); Jorge Machín (Cuba); Allan Mendoza (Equador); Emilio M. Moreira (Bahía); Fernando Picó (Puerto Rico); Armando Raffo (Uruguai); Marcos Recolons (Bolívia); João Claudio Rhoden (Brasil Meridional); Francisco Ivern Simó (Brasil Central); Arturo Sosa A. (Veneçuela).

C. LES PREGUNTES (PER AL DIÀLEG EN GRUP)

0. És possible que coneguis altres llibres de relats sobre Cuba

[vg. Ernesto Cardenal, *En Cuba*; A. Comín, *Cuba entre el silencio y la utopia*, Zoe Valdes, *La nada cotidiana*, (escrit des de dintre de Cuba i crític amb el sistema), etc., o el diàleg de Frei Betto amb Fidel sobre la religió].

Quins elements t'aporta la comparació amb ells?

Intenta contextualitzar la descripció de Cuba en el món que descriu la carta dels Provincials jesuïtes d'A. L.

— Quines coses reconeixen, quines coses denuncien i quines coses desitgen.

— Com et sembla que s'han complert aquestes tres coses en la narració de Cuba que fa l'autor de la primera part.

2. Marx deia (ja en el seu temps) que era impossible “la revolució en un sol país”. Cuba, en contra de Marx, va voler fer la i mantenir la així.

— Reflexiona hi. ¿Té alguna cosa a veure amb el seu fracàs?

— Quins canvis globals mínims caldrien en el món perquè fossin possibles canvis radicals cap a la justícia per als pobres en un sol país? [Examina temes com l'ONU, l'armamentisme, el problema del comerç just...]

3. L'autor de la primera part assenyala que per al fracàs cubà hi ha causes:

- a) exteriors (bloqueig i llei Helms Burton d'EUA);
- b) interiors (deficiències del sistema).

— Coneixes una mica aquesta llei? Com hi poden influir tots dos factors?

— Quin et sembla més important? Què opines del text dels bisbes cubans sobre el bloqueig citat al capítol 8?

4. Es diu que, com a mínim, hi ha dues classes de drets humans. Uns de primaris i més urgents (salut, escola, alimentació indispensable...). Uns altres de secundaris o derivats però que poden acabar sent més importants (llibertat d'expressió, d'associació, d'iniciativa, llibertat religiosa, elecció de governants...).

Segons l'autor de la primera part, Cuba havia arribat a ser un estat que no solament garantia, sinó que subministrava els primers. Però a canvi de treure els segons i la iniciativa a les persones.

— Creus que són necessàries aquestes condicions?

— Com imagines una plena garantia dels drets humans primaris sense:

- a) adormir les persones,
- b) privar les dels drets secundaris?

5. Per contra, (i recordant els versos de Pere Casaldàliga: “Primero sea el pan / después la libertad / la libertad con hambre / es una flor encima un cadáver”).

Comenta les teves opinions davant una situació que garanteix aquests drets secundaris a canvi de tornar inexistents i impossibles per a tots els primaris.

© *Cristianisme i Justícia*, Roger de Llúria 13, 08010 Barcelona
Telf: 93 317 23 38; Fax: 93 317 10 94
espinal@redestb.es; <http://www.fespinal.com>